

Circaea x intermedia Ehrh. (Klein heksenkruid) een tuinplant?

Ruud Beringen (Stichting FLORON, Postbus 9514, 2300 RA Leiden;
e-mail: beringen@floron.leidenuniv.nl)

Circaea x intermedia Ehrh. (Upland Enchanter's-nigshade) a garden plant?

Circaea x intermedia, a very rare taxon in the Netherlands, was found on a new locality on the edge of a woodland near the outskirts of the town of Ede. Growing conditions on the site are not suitable for both parental species (*C. alpina* and *C. lutetiana*). Therefore it is most unlikely the hybrid was formed here in situ. It is concluded that the presence of *C. x intermedia* probably originates from dumping of gardenwaste or soil with fragments of rhizomes. Plants named *C. alpina* are grown in nurseries. Up to now *C. x intermedia* is not known as a garden plant. Maybe both taxa are mixed up and "easy to grow" *Circaea x intermedia* is sold as *C. alpina*.

Inleiding

Circaea x intermedia, de hybride van *C. alpina* en *C. lutetiana*, is één van de zeldzaamste taxa uit de Nederlandse flora. De vondst van deze plant in een bos net buiten de bebouwde kom van Ede is dan ook opmerkelijk; om niet te zeggen verdacht. In dit artikel wordt de status van de groeiplaats besproken. Tevens wordt ingegaan op de variabiliteit van *C. x intermedia*. Het bleek lastig de plant met behulp van de Heukels op naam te brengen. De verschillen tussen de inheemse vertegenwoordigers van het geslacht *Circaea* worden daarom in dit artikel nog eens op een rij gezet en een nieuwe sleutel wordt gepresenteerd.

Vondst en determinatie

Bij het inventariseren van een km-hok in één van de zogenaamde 'witte gebieden' stuitte ik begin mei 2000 aan de rand van het Edese bos op een ruim een vierkante meter grote plek met bladen die ik niet thuis kon brengen. De bladen deden aan Groot heksenkruid denken maar waren kleiner en de bladrand was sterker getand. De stengels waren op de knopen opvallend roodpaars gekleurd en de plant maakte ondergrondse uitlopers. Het stengeltje dat ik had bekeken heb ik meegenomen en thuis in de tuin gezet. Op de oorspronkelijke vindplaats zijn de planten, waarschijnlijk door de sterke beschaduwning, niet in bloei gekomen. In de tuin is de plant wel gaan bloeien. Determinatie met de wereldmonografie¹ leidde tot *C. x intermedia*.

De variabiliteit van *C. x intermedia*

Het materiaal van *C. x intermedia* uit Ede verschilt aanmerkelijk van het herbariummateriaal uit Nederland. Het meeste Nederlandse materiaal is afkomstig van een vindplaats in de Achterhoek. Opvallend is dat de door mij opgekweekte plant meer vertakt is, met een liggende stengel en deels boven- en deels ondergrondse uitlopers. Verder zijn de knopen en de uiteinden van de kelkbladen opvallend roodpaars gekleurd. De stengel en de bladen zijn, met uitzondering van de bewimperde bladrand en een enkele haar op de nerven aan de bladonderzijde, kaal. De bladen zijn ondoorzichtig en (in verse toestand) van boven glimmend. De bloemsteeltjes zijn, vooral bovenaan, klierachtig behaard.

De Achterhoekse planten zijn forser (althans het in 1940 en in 1982 verzamelde materiaal), minder vertakt en lijken (voorzover dat uit het herbariummateriaal valt op te maken) een rechtopstaande groeiwijze te hebben. Zo te zien zijn de planten nergens roodpaars aangelopen. De stengels en bloemsteeltjes zijn spaarzaam behaard. De bladen zijn in tegenstelling tot die van de Edese planten opvallend dun en doorzichtig en veel grover getand.

De authenticiteit van de groeiplaats

De vondst van *C. x intermedia* aan de rand van het Edese bos roept natuurlijk meteen de vraag op of het hier een natuurlijke groeiplaats betreft. *C. x intermedia* is recent alleen bekend van een plek ten noordoosten van Winterswijk.² De plant groeit hier in een vochtig loofbos (Alno-padion) langs de Ratumse Beek. Vermoedelijk is de plant met de beek aangevoerd vanuit het aangrenzende Westfalen.

De vindplaats bij Ede ligt op een plaats waar de oude boskern van het Edese bos grenst aan een woonwijk. Het Edese bos is te karakteriseren als een Wintereiken-Beukenbos. In de omgeving van de groeiplaats komt o.a. veel Dalkruid (*Maianthemum maialis*) voor. De groeiplaats zelf was gelegen onder een oude Wintereik (*Quercus petraea*). Noch *C. alpina* noch *C. lutetiana* komen voor in de nabijheid van de groeiplaats en het is onwaarschijnlijk dat beide soorten er in het verleden wel voorkwamen. Het geschikte biotoop (Alno-padion bossen) ontbreekt. Een natuurlijk aanvoermedium in de vorm van een beek, waarmee *C. x intermedia* aangevoerd zou kunnen zijn, ontbreekt ook. In de omgeving van de groeiplaats is, gezien het voorkomen van o.a. Struisvaren (*Matteucia struthiopteris*) en Kleine Maagdenpalm (*Vinca minor*), in het verleden tuinafval gestort. Het is dan ook waarschijnlijk dat *C. x intermedia* hier door het storten van tuinafval of van grond (met rhizomen) terecht gekomen is.

Volgens de Plantenvinder van de Lage Landen³ en enkele catalogi worden echter alleen *C. alpina* en *C. lutetiana* als tuinplant gekweekt.⁴ Mogelijk wordt *C. x intermedia* door liefhebbers gekweekt en buiten de gangbare kwekerijen om verspreid. *C. x intermedia* vermeerderd zich vegetatief sterker dan *C. alpina* (zelfs sterker dan *C. lutetiana*) en is heel makkelijk vegetatief te vermeerderen. In Groot Brittannië is het plaatselijk een geducht onkruid in tuinen! Wat standplaatseisen betreft is *C. x intermedia* veel minder kieskeurig dan *C. alpina*.⁵ Bovendien bloeit de plant langer dan *C. alpina*. Kortom: een ideale tuinplant. *C. alpina* en *C. x*

intermedia worden regelmatig met elkaar verward.^{5 6} Het zou dus kunnen zijn dat niet alleen *C. alpina*, maar ook *C. x intermedia* als tuinplant verhandeld wordt. Dit is iets om eens op te letten bij een volgend bezoek aan een tuincentrum!

De verschillen tussen de inheemse *Circaea*'s

Hoewel de kans op het tegenkomen van een andere *Circaea* dan *C. lutetiana* gering is, kan het geen kwaad de verschillen tussen de inheemse *Circaea*'s nog eens op een rijtje te zetten.

1 Bloeiwijze-as strekt zich voordat de kroonbladen zijn afgevallen, bloeiende bloemen op enige afstand van elkaar langs de bloeiwijze-as geplaatst. Vrucht tweehokkig (dwarsdoorsnee!). Honingschijf buiten kelkbuis uitstekend. Bladsteel (ten minste aan de bovenkant) behaard. Bloemstelen spaarzaam of dicht klierachtig behaard. Priemvormige schutbladen al of niet aanwezig → 2

- Bloeiwijze-as strekt zich nadat de kroonbladen zijn afgevallen, bloemen en bloemknoppen dicht bij elkaar aan de top van de bloeiwijze. Vrucht éénhokkig (dwarsdoorsnee!) en éénzadig. Honingschijf niet buiten kelkbuis uitstekend. Bladsteel kaal (zelden enkele haren in rijen aan de bovenkant). Bloemstelen kaal, aan de voet met een 0,2–0,4 mm lang priemvormig schutblad (loop!)

→ *Circaea alpina*

2 Bloemstelen aan de voet met 0,1–0,4(–0,8) mm lange vaak spoedig afvallende priemvormige schutbladen. Bladstelen van boven behaard, van onderen nagenoeg kaal. Vrucht slecht ontwikkeld, tot 2 mm lang, afvallend voor rijping. Soms één van de zaden enigszins ontwikkeld. Soms uitlopers aan stengelbasis

→ *Circaea x intermedia*

- Bloemstelen zonder schutbladen aan de voet. Honingklier goed ontwikkeld, 0,2–0,4 mm lang. Bladstelen rondom behaard. Vruchten goed ontwikkeld, 3–4 mm lang, met twee evengrote zaden. Uitlopers nooit aanwezig

→ *Circaea lutetiana*

C. x intermedia is voor veel kenmerken intermedair tussen *C. alpina* en *C. lutetiana*. Dit taxon is hierdoor lastig uit te sleutelen. De gebrekkige vruchtzetting en het grotendeels steriele (lege) pollen is karakteristiek voor *C. x intermedia*. In de nazomer vallen de lang uitgegroeide, en op wat bloemetjes in de top na, geheel kale ('vruchtenloze') bloeiwijze-assen op. Uit de bladoksels van de bovenste bladen groeien bij *C. x intermedia* vaak nog extra bloeiwijzen, waardoor de plant lang door blijft bloeien.

Conclusie

Circaea x intermedia is een zeer variabel taxon. Het is wenselijk uit te zoeken of de *C. alpina* in de catalogi van sommige kwekerijen ook werkelijk *C. alpina* is. Mocht het een vorm van *C. x intermedia* blijken te zijn dan is verwildering door het dumpen van tuinafval met stukjes uitlopers te verwachten.

1. D.E. Boufford, 1982. The systematics and evolution of *Circaea* (Onagraceae). *Ann. Missouri Bot. Gard.* 69: 804–994.
2. E.J. Weeda, 1980. *Circaea intermedia* Ehrh. bij Winterswijk. *Gorteria* 10: 41–42.
3. S. Hart, 1994. *Plantenvinder voor de Lage Landen*. Zutphen.
4. *Circaea alpina* staat in de catalogi van o.a. de volgende kwekerijen: De Border te Ambt Delden; Esveld, te Boskoop; De Beeksterhof te Balkbrug; De Heliant te Appelscha; De Morgen te Obdam; van der Valk te Oosterstreek (Noordwolde) en Griffioen Wassenaar BV te Wassenaar/Leidschendam.
5. P.H. Raven, 1963. *Circaea* in the British Isles. *Watsonia* 5: 262–272.
6. C.A. Stace, 1997. *New Flora of the British Isles*, 2nd ed.: 452. Cambridge.